

УДК 342.726-055.2

Н. В. Аніщук

ПОЛІГАМІЯ В ІНДІЇ: ГЕНДЕРНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Актуальність вибраної теми полягає у тому, що на початку ХХІ століття проблема прав жінок перебуває у центрі уваги країн світу, які вибрали шлях на побудову гендерної демократії. Україна, яка прагне увійти до Європейського Союзу, докладає зусиль щодо вирішення гендерних проблем.

Проблема рівноправ'я у шлюбі й досі залишається гострою в країнах, які не проводять гендерно-правові реформи. Наприклад, у країнах ісламського фундаменталізму не визнається рівність жінки та чоловіка, і як наслідок, прояви гендерної дискримінації й досі зберігаються, зокрема у шлюбі та сім'ї. Наприклад, згідно з Кораном чоловіку дозволяється мати чотири дружини. Дружині дозволяється мати лише одного чоловіка. Це – один із прикладів гендерної нерівності у шлюбі.

Наявна позиція, згідно з якою інститут багатоженства ототожнюється з обмеженням прав і свобод жінок. Оскільки полігамія поширена у багатьох мусульманських громадах, її існування пояснюється особливостями ісламської ідеології, яка закріплює залежне становище жінки у сім'ї та суспільстві. Досі багато західних дослідників і представників міжнародних правозахисних і неурядових організацій ототожнюють полігамію із соціальною несправедливістю і порушенням прав жінок [7].

Нині у країнах із паритетною демократією вважається, що проявом гендерної рівності у шлюбно-сімейній сфері є моногамія. Однак зберігаються країни, в яких досі є полігамія.

На увагу заслуговує Індія, яка провела правові реформи з метою встановлення гендерної рівності у шлюбі. Сучасна Індія вибрала правовий курс на перехід від полігамії до моногамії, а це сприятиме насамперед захисту прав індійських жінок у шлюбі.

Метою статті є дослідження полігамії в Індії в гендерно-правовому аспекті. Для цього поставлено такі завдання:

- надати теоретичне визначення полігамії;
- розкрити поняття полігінії та поліандрії як форм полігамного шлюбу;
- визначити поняття сорорату як форми полігінії;
- здійснити гендерно-правовий аналіз полігамії в Індії на різних історичних етапах розвитку індійського суспільства;
- надати висновки щодо поставленої проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання такої проблеми і на які спирається автор, дає змогу дійти висновку, що нині у вітчизняній літературі бракує наукових ґрунтовних розвідок, у яких досліджувалося б вибрана тема. Зокрема, серед вітчизняних учених на увагу заслуговує монографія В. Глиняного «Правовое положение замужней женщины с древнего времени и до конца XIX в.» [4]. Серед іноземних праць заслуговують на увагу насамперед наукові роботи К. Белікової [1], М. Краснової [10], О. Ляшенко [11], О. Успенської [18], Є. Юрлової [22]. Серед вітчизняних праць слід відзначити Словник гендерних термінів, укладачем якого є З. Шевченко [19], яка надала теоретичне визначення таких понять, як «полігамія», «полігінія», «поліандрія» тощо. Заслуговує на увагу праця О. Рождественської, яка проаналізувала перші зміни у шлюбно-сімейному законодавстві Індії ХХ ст. [16]. Загалом, можна стверджувати, що у вітчизняній юриспруденції тема полігамії з гендерно-правового погляду залишається малодослідженою. Зокрема, це стосується й дослідження Індії – країни, в якій з найдавніших часів відомі полігамічна і моногамічна форми шлюбу.

Полігамія – санкціонована суспільством можливість чоловіка або жінки мати декілька шлюбних партнерів одночасно [10]. Інакше кажучи, полігамія – багатощлюбність. Може виступати у формі полігінії (коли чоловік має кілька жінок) чи поліандрії (коли жінка має кілька чоловіків) [11, с. 627].

До недавнього часу у шлюбно-сімейному праві Індії поряд із моногамією допускалися обидва варіанти полігамії: багатоженство (полігінія) та багатомужжя (поліандрія).

Полігінія – санкціонована суспільством можливість чоловіка мати декілька шлюбних партнерів (дружин) одночасно (багатоженство) [10]. Багатоженство поділяється соціальними антропологами на сороратне і несороратне. У разі сороратного багатоженства всі дружини одного чоловіка є сестрами, у разі несороратного – не є.

Полігінія як форма полігамії відома із найдавніших часів у Індії. В індійських драматичних та епічних творах можна знайти сліди полігамії. Так, наприклад, у Рамаяні цар Дашаратхі мав трьох дружин: першу дружину – Каушалью, другу – Кайкейї і третю – Сумітру [5].

В Індії полігінія законом була дозволена. Число дружин було визначено Законами Ману для кожної варни. Наприклад, у брахмана могло бути чотири дружини, у кшатрія – 3, у вайшія – 2, а у шудри – тільки одна дружина. Так, відповідно до ст. 13 глави III Законів Ману зазначається про те, що для шудри призначена дружина шудрянки, для вайшія – шудрянки і своєї варни, для кшатрія – ті обидві і своєї варни, для брахмана – ті три, а також своєї варни [6, с. 38]. Інакше кажучи, в індусів закон увів моногамію тільки у шудрів, людей нижчого і бідного класу. У варні вайшіїв можна було мати 2 дружини, у варні кшатріїв – 2 або 3, у варні брахманів – до 4. Закони Ману дозволяли вступати у шлюб одночасно з двома жінками і у разі, якщо відбулася підміна нареченої, тобто якщо після того, як нареченому показана дівчина, йому надана інша, він може одружитися на обидвох за одну ціну [11].

У відомому давньоіндійському трактаті «Повчання у сфері чуттєвих бажань людини» (Повчання у камі), складеному Махараши Ватс'яна між II і IV ст., питанню полігнії приділено певну увагу. У цьому трактаті описується поведінка чоловіка і дружини у полігамних сім'ях: чоловік, який бере декількох дружин, має бути справедливим до кожної з них, він не повинен нехтувати ними або залишати без уваги [10].

У вищезгаданому трактаті наведено причини, за якими чоловік міг одружуватися ще раз при житті першої дружини:

1. Якщо дружина дурна чи має дурний характер.
2. Якщо дружина не подобається чоловіку.
3. Якщо дружина не народжує дітей.
4. Якщо дружина народжує тільки дівчат.
5. Якщо дружина не задовольняє чоловіка [9, с. 116].

У Давній Індії, якщо дружина не народжувала чоловіку дітей, то сама повинна була просити чоловіка взяти у дім ще одну дружину. І коли чоловік її вводить нову дружину у дім, перша дружина мала уступити їй своє верховенство та прийняти її як сестру [9, с. 116–117].

На увагу заслуговують взаємини між старшою дружиною та молодшою дружиною. Молодша дружина мала поважати старшу як свою матір і ніколи не мала нічого говорити стороннім і навіть своїм родичам про сімейні справи без відома старшої дружини. Молодша дружина мала розповідати все про себе старшій дружині, та їй не дозволялося наблизитися до чоловіка свого без дозволу старшої. До дітей старшої дружини мала вона ставитися краще, ніж до власних [9, с. 118].

Слід зазначити, що у Давній Індії багатоженство могло включати більше ніж дві дружини. Чоловік, у якого багато дружин, мав вчиняти по справедливості щодо них усіх [9, с. 121].

Царі, брахмани і навіть представники нижчих варн мали право на декілька дружин. Хоча Закони Ману проголошували вищою дхармою чоловіка і дружини взаємну вірність до смерті (Закони Ману, глава X, ст. 101), чоловік міг мати декілька дружин у деяких випадках. Прямо вказує на багатоженство ст. 85 глави X дхармашастри, в якій вказується про ставлення до жінок, взятих із різних варн: «Якщо двічі народжені беруть дружин із своєї та іншої варн, то старшинство, шана і житлове приміщення для них мають відповідати порядку варн» [11].

Аналізуючи полігнію в Індії, слід зазначити, що у цій країні існував сорорат (від лат. *sorog* – сестра) – це звичай, згідно з яким чоловік вступає у шлюб одночасно або послідовно з деякими рідними та двоюрідними сестрами дружини. Він укладався як під час шлюбу, незважаючи на те, що дружина ще жива, так і після її смерті. Звичай, згідно з яким чоловік, укладаючи шлюб з будь-якою жінкою, може одружуватися і з її сестрами, трапляється доволі часто, проте це одна із форм полігнії, а не груповий шлюб [12, с. 39–40]. Отже, одруження із сестрами практикувалося як форма полігнії в індійському суспільстві.

Інститут багатоженства був поширений серед більшості громад на території країни й особливо в індійських князівствах. У класичний раджпутський період вельми поширеними були полігамні шлюби і сім'ї. Це поясню-

вали необхідністю забезпечити виживання та стійку життєдіяльність сім'ї. Практично всі раджпутські раджи мали багато дружин і дітей [18]. Зазвичай кажуть, що у раджпутських радж і махарадж було по двадцять дружин. Проте не всі вони могли вважатися повноправними дружинами. Частина з них, безперечно, належала до категорії наложниць і навіть домашніх служниць, які згідно з раджпутським звичаєм мали право на специфічну увагу господаря. У незаможних раджпутських сім'ях, де також було по три-чотири дружини, зазвичай лише одна з них була справжньою, шлюб з якою укладався за всіма правилами. Інші могли бути по статусу наложницями. У раджпутських помістях усі дружини і наложниці мешкають на жіночій половині, проте наложниці виконують таку роботу, яку скоріш мали б виконувати слуги. Вони і самі зазвичай належали до більш низьких каст [18].

Звичай полігамії відносився все-таки до вищих верств раджпутського суспільства – раджам, махараджам, тхакурам, раватам. Рядові раджпути дуже рідко мали декілька дружин – якщо у першій не було дітей або вона була хвора, одружувалися вдруге. У великих сім'ях така практика надмірно ускладнювала життя, хоча слід визнати, що полігамія у раджпутів – явище принципово можливе за будь-якого економічного добробуту [18].

В Індії полігінія зберігалася протягом багатьох століть. Проте з часом інститут багатоженства почав поступово витіснятися моногамним шлюбом.

Перші кампанії щодо скасування полігінії розгорнулися у ХІХ ст. Так, у Бенгалії з'явилися соціальні реформатори, які зробили скасування багатоженства головним питанням їхніх соціальних реформ. «Брахмо самадж», а потім і об'єднання «Молода Бенгалія» на чолі з Генрі Дерозіо (1809–1831) – талановитим поетом португальсько-індійського походження, що дуже вплинув на молодь, відіграли помітну роль у боротьбі проти полігамії [22, с. 53].

Ісвар Чандра Шарма (1820–1891), відомий як Від'ясагар (буквально «Океан знань»), також прославився як борець за скасування полігамії. У 1856 р. Від'ясагар направив петицію губернатору Бенгалії з пропозицією заборонити полігамію. Уряд був схильний розглянути цю петицію позитивно. Однак на той час ситуація в країні змінилася. Після індійського повстання 1857–1859 рр. британська влада змінила свій колишній підхід до соціальних реформ. Королева Вікторія випустила прокламацію, в якій містилася обіцянка не втручатися в релігійні справи індійців [22, с. 54].

У 1866 р. Від'ясагар знов звернувся до уряду з тією ж пропозицією щодо заборони полігамії. Британська влада призначила комітет для вивчення цього питання. Однак усі індійці – члени цього комітету, окрім самого Від'ясагара, дійшли висновку, що ситуація для скасування полігамії «не дозріла», суспільство потребує подальшої освіти та просвіти. Як наслідок, міністр зі справ Індії виступив проти будь-якого втручання в соціальні та релігійні звичаї індійців [22, с. 54].

Лише в 1872 р. колоніальна влада Бенгалії прийняла Закон про цивільний шлюб, який дозволяв міжкастові шлюби та вторинне заміжжя вдів, забороняв полігамію та дитячі шлюби (мінімальний вік для нареченого був встановлений у 18 років, для нареченої – 14 років) [21, с. 54]. Нагадаємо, що до 1891 р. мінімальний вік згоди на статевий зв'язок для дружини був

10 років. Згодом він був підвищений до 12 років, а в 1929 р. – до 14 років (для чоловіків – до 18 років) [22, с. 210].

Слідом за Бенгалією почалися соціальні реформи у Бомбейському регіоні.

У 1954 р. в Індії було прийнято Спеціальний закон про шлюб (Special Marriage Act, 1954). Цей закон замінив собою Спеціальний закон про шлюб від 1872 р. (Special Marriage Act, 1872). Новий закон підвищив шлюбний вік для жінок до 18 років, а для чоловіків – до 21 року. Шлюб мав бути моногамним, за багатоженство передбачалася кримінальна відповідальність [16, с. 43]. Отже, згідно з цим законом громадянам Індії було заборонено мати більше однієї дружини. Проте його дія не поширювалася на мусульман Індії.

Далі було прийнято Закон про індуський шлюб (1955 р.), який визнавав дійсним шлюб між представниками різних каст і затверджував принцип моногамії [21, с. 103].

Вищезгадані реформи пов'язані з тим, що у середині ХХ ст. на конституційному рівні було проголошено принцип рівноправ'я статей. Так, у незалежній Індії жінки вперше отримали рівні з чоловіками права після набуття чинності Конституції 26 січня 1950 р. та прийняття низки законів, що покращують їх становище.

Слід зазначити, що полігамія для мусульман зберігалася до останнього часу.

Проте міф про його виняткову та масову практику багатожинства індійських мусульман було розвінчано ще на початку 1960-х років. Насправді з'ясувалося, що полігамія серед мусульман поширювалася навіть менше, ніж серед індусів і навіть серед племен. Дослідження, що було здійснено серед різних релігійних груп, виявило, що загалом по країні багатоженство практикувалося в 5,9% сімей, серед них: у племен – 15,5%, буддистів – 8%, джайнів – 6,7%, індусів – 5,8%, мусульман – 5,7% [21, с. 103]. Наприкінці ХХ ст. цей показник знизився в усіх групах, окрім племен.

Правові реформи щодо остаточного скасування інституту полігамії тривали й на початку ХХІ ст. Так, у лютому 2015 р. Верховний Суд Індії прийняв рішення, згідно з яким забороняється мусульманам практика полігамії. Згідно з ісламським звичаєм чоловік може мати до 4 дружин. У постанові Верховного Суду вказується: «Те, що захищається статтею 25-ю (право сповідувати будь-яку релігію), стосується винятково релігійної віри і не покриває релігійну практику, яка іде всупереч з принципами громадського порядку, моралі і здоров'я. Полігамія не є інтегральною частиною релігії». Постанова Верховного Суду дозволяє звільняти державних службовців на підставі того, що вони уклали шлюб за існування першого.

Розгляд справи був викликаний петицією Анджум Бегум. Хурашид Ахмед Хан, інженер-меліоратор, був одружений з її сестрою, Сабіні Багум, а потім одружився і з нею. Суд нижчої інстанції постановив, що Хан порушив кодекс поведінки державного службовця, і Хан спробував оскаржити це рішення у Верховному суді [8].

Щодо заборони полігамії мусульманська громада Індії розкололася на дві частини. Слід зазначити, що мусульман в Індії всього 14%, проте це 170 млн людей, тобто більше, ніж населення Росії. Одні вважають, що

давно пора прийти до єдиного законодавства у питаннях шлюбу і сім'ї для всієї Індії. Інші запевняють, що влада замахнулася на шаріат. Сама влада, однак, стверджує про те, що веде боротьбу із залишками колоніалізму. І в цій заяві є резон: ще в 1937 р., за 10 років до надання Індії незалежності, британська колоніальна адміністрація прийняла Закон «Про застосування мусульманського персонального права». Відповідно до нього мусульмани мають право розв'язувати сімейні питання, що стосуються шлюбу та розлучення, спадкування за відсутності заповіту, розділу власності, отримання приданого, опікунства та інше згідно з ісламським правом. І справа не тільки в мусульманах – намагаючись внести розкол у антибританський рух, який часто використовував релігійні лозунги, британці дозволили мати свої сімейні норми всім основним релігіям країни: вони є у індусів, сікхів, парсів, християн та інших. Винятком став лише найвідоміший у туристів курортний штат Гоа, який декілька століть був територією Португалії і Ліссабон зміг встановити там загальне сімейне право для представників усіх релігій [3].

Отже, Верховний суд Індії заборонив чоловікам-мусульманам на бюджетній роботі мати декількох дружин одночасно, дійшовши висновку, що полігамія не є обов'язковою та невіддільною частиною ісламу. Таким чином, тепер бюджетників, яких викриють у багатоженстві, будуть звільняти без попередження [15].

У 2012 р. індійська ісламська семінарія Дар-уль-Улюм Деобанд випустила фетву, в якій вказувала чоловікам на практичну неможливість справедливо ставитися до двох дружин в умовах місцевих звичаїв [15].

Незважаючи на те, що нині законодавство Індії забороняє багатоженство, деякі випадки полігамії все ще мають місце. Зокрема, в індійському штаті Мізорам (Mizoram) існує незвична полігінія. Зіона Чана (Ziona Chana) – засновник релігійної секти, що підтримує багатоженство. У його селищі є багатоженство його послідовників, але сам він перевершив усіх – у нього 39 дружин, 95 дітей і 35 онуків. Цей рекорд зафіксований у Книзі рекордів Гіннеса як найбільша сім'я у світі [14].

У селі Бактванг у 4-поверховому будинку проживає усього одна сім'я – місцева пам'ятка, дружини, діти і онуки 70-річного багатоженця. У глави сім'ї – окрема кімната, всі інші мешкають у великих залах. У цьому ж будинку знаходиться школа, столярні майстерні, курник, хлів для свиней – все, що потрібно для автономного існування мікродержави. Зіона Чана вважає, що бог надав йому благословення і не покарав таким чином: «Я вважаю себе щасливою людиною – у мене 39 дружин, і я – голова найбільшої сім'ї у світі», – повідомив він в інтерв'ю лондонській газеті "Sun". Секта Чана нараховує 400 прихильників, яким дозволено брати у дружини стільки жінок, скільки заманеться [14].

У великій сім'ї сувора дисципліна і субординація. Головна дружина – найстаріша і найперша з усіх – Затіанджи. Вона керує усіма іншими дружинами, доньками і невістками. Її першочергове завдання – організувати роботу на кухні, адже на одну вечерю уходить 100 кг рису, 30 курей, 60 кг картоплі. Інші дружини займаються також пранням та прибиранням [14].

Наймолодшій дружині – 27 років, і Зіона не збирається зупинитися на досягнутому, він цілком допускає думку про новий шлюб. В один із років він одружився відразу на 10 жінках. 37-річна Нгайзуалі вважає себе коханою дружиною, тому що чоловік протягом 18 років дозволяє їй щоденно його розчісувати [14].

В юності Зіона Чана не збирався одружуватися – він бачив, як складно його батькові із 7 дружинами. Проте пізніше увійшов у смак, напевно, зрозумів переваги полігамної сім'ї: всі виконують свої обов'язки, його вважають гарним чоловіком у селі і самим головним чоловіком вдома [14].

Держава не допомагає багатодітній сім'ї – усі сини працюють теслями, як і Зіона Чана, і утримують дружин. Глава сім'ї пишається тим, що грошей їм вистачає і на одяг, і на їжу [14].

Індія – одна із небагатьох країн світу, де живуть народи, що практикують поліандрію – багатомужжя. В минулому поліандрія була поширена тут значно ширше, причому не лише у корінних народів, але і у арійських племен, які потрапили під їхній вплив. У всякому разі давньоіндійські міфи свідчать про те, що цей звичай зустрічався в арійських князівствах Північної і Центральної Індії.

Епос «Махабхарата» містить згадку про поліандрію [13]. Цей твір розповідає про дівчину Драупаді, доньку царя Панчалів, яка вийшла заміж за п'ятьох братів Пандавів, тобто стала їхньою спільною дружиною. Сталося так, що старший із братів програв красуню у кістки принцу Кауравів, що призвело до низки подій, які закінчилися війною між Пандавами і Кауравами. Поліандрія головної героїні поеми «Махабхарата», яку поділили між собою брати Пандави, не тільки не засуджується, проте є предметом ретельного виправдання словами матері братів Кунти: «Володійте благом спільно!». Йдеться про братську поліандрію, коли всі брати становляться чоловіками одної жінки. Народжений у поліандрічному шлюбі син, як зазначає ст. 182 глави X Законів Ману, вважався сином усіх братів: «Якщо між братами, що походять від одного батька, один має сина, Ману оголосив їх усіх завдяки цьому сину, що мають синів» [11].

Коли прийшли англійці, поліандрія в Індія зберіглася лише у горців Гімалаїв та у деяких місцевостях південної Індії. І досі багатомужжя зустрічається у споріднених тибетцям ладкхів, які живуть на високогірному плато Ладакх у штатах Джамму і Кашмір.

Також відомо, що поліандрія має обмежене поширення, головним чином серед частини зареєстрованих племен пригімалайського району (у штатах Утар-Прадеш і Хімачал-Прадеш) [21, с. 103].

Справді, поліандрія практикується й сьогодні, щоправда, у прихованій формі. Так, у деяких штатах Індії набирає обертів явище, з яким повалені як індуїстські, так і ісламські общини. В окрузі Багпат індійського штату Уттар-Прадеш, де мешкає значна за чисельністю мусульманська громада, катастрофічно знижується чисельність молодих дівчат та жінок, і чоловіки стикалися із проблемою відсутності наречених, повідомляє The Telegraph.

Такий демографічний дисбаланс деякі спеціалісти пов'язують у тому числі з абортами за статевою ознакою, а саме спробами позбутися дівчат, – явище дуже популярне у східних общинах. Через брак молодих жінок

в Уттар-Прадеш почали виникати так звані поліандрічні шлюби. Спочатку дівчат видають заміж за одного молодого чоловіка, а далі їй пояснюють, що жити вона буде по факту з усіма рідними братами чоловіка, їх можна назвати чоловіками № 2, № 3 і так далі. «Багатомужницям» жити складно, адже, окрім побутових обов'язків, їм доводиться підтримувати подружні стосунки з деякими чоловіками по черзі, мешкаючи з ними всіма в одному будинку, а це тягне за собою появу на світ дітей із невідомим батьком. Виходить така традиційна східна поліаморія. З огляду на суворі ісламські норми такі зв'язки неприйнятні та порушують цілий спектр законів шаріату, однак ця побутова східна практика існує споконвіку. Одруження і процес залицяння на Сході ускладнюються також тим, що за наречену доводиться платити родичам великі відкупні та оплачувати дороге весілля, подарунки, а це по кишені далеко не кожному. За даними правознавців, таких «сімей» в окрузі Багпат нараховується приблизно 2 100, і життя жінок, за їхніми словами, вкрай важке [2].

Отже, поліандрія – санкціонована суспільством можливість жінки мати декілька шлюбних партнерів (чоловіків) одночасно. Це дуже рідкісна форма шлюбу. Одним із його прикладів є деякі суспільства Південної Індії та Тибету. Тут вважається нормальним, коли жінка, виходячи заміж, автоматично стає дружиною всіх братів свого чоловіка та вони живуть разом. Поліандрія в родинях Південної Індії стала зрозумілою, коли в результаті аналізу демографічної ситуації виявилось, що в цих регіонах чоловіче населення значно перевищує за своєю чисельністю жіноче [19]. Поліандрія породжує ситуацію, що не є характерною для полігінії – біологічний батько дитини зазвичай невідомий. Так, у південно-індійській культурі чоловіки, мабуть, не цікавилися встановленням біологічного батьківства. Хто з чоловіків ставав батьком дитини, визначалося в процесі обряду, коли один із чоловіків підносив вагітній дружині іграшкові лук і стрілу. Якщо згодом інший чоловік виявляв бажання стати батьком, ритуал повторювався під час наступної вагітності. Мабуть, поліандрія існувала тільки у суспільствах з украй низьким життєвим рівнем, де практикувалося умертвіння дівчаток [19].

В історії індійського суспільства, якщо багатоженство було досить поширеним явищем, то багатомужжя, або поліандрія, траплялося рідше і було виключено у сім'ях, що належали до вищих варн.

Таким чином, в Індії протягом багатьох століть поряд із моногамними шлюбами існували полігамні шлюби. Зокрема, були шлюби як у формі полігінії, так і у формі поліандрії. Ситуація змінилася після здобуття Індією незалежності та прийняття Конституції 1950 р., яка проголосила гендерну рівність. Щоправда, полігінія до початку XXI ст. зберігалася для індійських мусульман. Поліандрія й досі зберігається у деяких індійських племен у прихованій формі моногамного шлюбу.

Підсумовуючи, слід зазначити, що де-юре на початку XXI ст. для всіх громадян Індії встановлене загальне сімейне право, а це означає моногамію у шлюбі. Проте де-факто зберігаються полігамні шлюби, попри закріплення принципу гендерної рівності на конституційному рівні.

Література

1. Беликова К.М. Некоторые аспекты брачно-семейных отношений с позиции судов. URL: //e-notabene.ru.
2. В Индии в связи с дефицитом невест начала процветать полиандрия – одна жена на трех братьев. URL: sedmitza.ru /text/9224775.
3. Власти Индии намерены запретить исламскую практику многоженства. URL: //densegodnya.ru.
4. Глиняный В.П. Правовое положение замужней женщины с древнего времени и до конца XIX в. Одесса : Юридична література, 1999. 304 с.
5. Древнее ведическое сказание Рамаяна. Арийский цикл. Москва : Амрита-Русь, 2016. 592 с.
6. Крестовська Н.М., Цвіркун О.Ф. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія-практикум. Закони Ману. Харків : Одіссей, 2010. С. 32–61.
7. Зелькина А. Женщины за многоженство. Преимущества и недостатки полигамии. URL: lenta. ru.
8. Индия запретила мусульманам многоженство. URL: mignews.com.
9. Кама Сутра / пер. с англ. Н. Роговой. Санкт-Петербург : Азбука, Азбука-Аттикус, 2018. 224 с.
10. Краснова М.Н. Влияние кастового строя и гендерных установок на формы брака в Древней Индии. URL: //cyberleninka.ru.
11. Ляшенко Е.Н. О формах брака по древнеиндийским источникам. URL: //cyberleninka.ru.
12. Максимов А. Этнографические труды. Москва : Studi Aids, 2019. 325 с.
13. Махабхарата. Маусала-парва. Махапрастханика-парва. Москва : Ганга, 2016. 216 с.
14. Многоженство по-индийски: в самой большой семье в мире 1 муж, 39 жен и 95 детей. URL: //kulturologia.ru.
15. Мусульман будут увольнять за полигамию. URL: //ansar.ru.
16. Рождественская Е.С. Первые изменения в брачно-семейном законодательстве Индии XX века – специальный закон о браке 1954 года. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2016. Випуск 21. С. 32–35.
17. Успенская Е.Н. Антропология индийской касты. Санкт-Петербург : Наука, 2010. 558 с.
18. Успенская Е.Н. Раджпуты. Рыцари средневековой Индии. URL: coolib.com.
19. Шевченко З.В. Словник гендерних термінів. Черкаси : Видавель: Чабаненко Ю., 2016. URL: //a-z-gender.net.
20. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.М. Шемшученко (голов. редкол.) та ін. т. 4: Н–П. 2012. 720 с.
21. Юрлова Е.С. Женщины в индийской семье. *Этнографическое обозрение*. 1991. № 1. С. 97–106.
22. Юрлова Е.С. Женщины Индии. Традиции и современность. Москва : Институт востоковедения РАН, 2014. 520 с.

А н о т а ц і я

Анішук Н. В. Полігамія в Індії: гендерно-правовий аспект. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню полігамії в Індії, яка розглядається у контексті питань гендерної рівності та гендерної дискримінації у шлюбі. Гендерно-правовий аналіз, покладений в основу дослідження, дає змогу подивитися на проблему полігамії з позиції прав жінок. Наводиться позиція, згідно з якою інститут багатоженства ототожнюється з обмеженням прав і свобод жінок. Констатується, що досі багато західних дослідників і представників міжнародних правозахисних і неурядових організацій ототожнюють полігамію із соціальною несправедливістю і порушенням прав жінок.

На увагу заслуговує Індія, яка провела правові реформи з метою встановлення гендерної рівності у шлюбі. Сучасна Індія вибрала правовий курс на перехід від полігамії до моногамії, а це сприятиме насамперед захисту прав індійських жінок у шлюбі. Полігамія – санкціонована суспільством можливість чоловіка або жінки мати декілька шлюбних партнерів одночасно. Інакше кажучи, полігамія – багатоженство. Може виступати у формі полігінії (коли чоловік має кілька жінок) чи поліандрії (коли жінка має кілька чоловіків).

До недавнього часу у шлюбно-сімейному праві Індії поряд із моногамією допускалися обидва варіанти полігамії: полігінія та поліандрія. В Індії полігамія законодавством була

дозволена. Число дружин було визначено Законами Ману для кожної варни. Інститут багатоженства був поширений серед більшості громад на території країни й особливо в індійських князівствах. Звичай полігамії належав до вищих верств суспільства. Бідні люди дуже рідко мали декілька дружин – тільки якщо у першої не було дітей або вона була хвора, одружувалися вдруге.

В Індії полігінія зберігалася протягом багатьох століть. Проте з часом інститут багатоженства почав поступово витіснятися моногамним шлюбом. Перші кампанії щодо скасування полігінії розгорнулися у XIX ст. У статті аналізується розвиток законодавства Індії щодо ліквідації полігамії. Особливу увагу приділено питанню поліандрії в Індії, яка практикується у деяких народів. Зазначається, що це явище характерне для бідних верств суспільства. Робиться висновок, що де-юре в XXI ст. для всіх громадян Індії встановлене загальне сімейне право, а це означає моногамію у шлюбі. Проте де-факто зберігаються полігамні шлюби, попри закріплення принципу гендерної рівності на конституційному рівні.

Ключові слова: Індія, полігамія, гендерна рівність, гендерна дискримінація, права жінок, закон про шлюб.

S u m m a r y

Anischuk N. V. Polygamy in India: gender-legal aspect. – Article.

The article is sanctified to research of polygamy in India, that is examined in the context of questions about gender equality and gender discrimination in marriage. The gender-legal analysis fixed in basis of research allows to look at the problem of polygamy from position of rights for women. Point of view is presented, according to which the institution of polygamy is identified with the restriction of the rights and freedoms of women. It is stated that so far many Western researchers and representatives of international human rights and non-governmental organizations have identified polygamy with social injustice and the violation of women's rights.

India that conducted legal reforms with the purpose of establishment of gender equality in marriage deserves attention. Modern India chose a legal course on a transition from polygamy to monogamy, and it will promote, foremost, to the protection of rights for the Indian women in marriage. Polygamy is the possibility of man or women to have a few marriage partners simultaneously sanctioned by society. Can come forward in form polygyny (when a husband has a few wives) or poliandry (when a wife has a few husbands).

Till recently in a marriage-domestic law for India along with monogamy both variants of polygamy were assumed: polygyny and poliandry. In India polygamy by a legislation was settled. The number of wives was certain Laws of Manu for every group of people. The institution of polygamy was distributed among most communities in the country and especially in the Indian principalities. The custom of polygamy still belonged to the upper strata of society. Poor people very rarely had several wives – if the first one had no children, or she was sick, they married a second time.

Polygyny has been preserved in India for many centuries. However, over time, the institution of polygamy began to be gradually replaced by monogamous marriage. The first campaigns against polygyny unfolded in the nineteenth century. The article analyzes the development of Indian law on the elimination of polygamy. Special attention is paid to the issue of poliandry in India, which is practiced by some peoples. It is indicated that this phenomenon is characteristic of the poor. It is concluded that de jure in the XXI century for all citizens of India established a common family law, which means monogamy in marriage. However, de facto polygamous marriages persist despite the consolidation of the principle of gender equality at the constitutional level.

Key words: India, polygamy, gender equality, gender discrimination, rights for women, Marriage Act.